

arne skouen YTRING

RYKTET

om Norge — og kampen i Alta — kommer til å løpe verden rundt, og på måter som ikke blir til glede for nasjonen. Nå når kampen er i full gang, er den også resultatet av en provinsiell politikk, som har hindret gjenomslag for minoritetsrettigheter som globalt tema. Russeltribunalet i Rotterdam gikk hus forbi hos oss, og minoritetenes verdenskonferanser har ikke vekket myndighetens aktsomhet, sånn at de har forstått den nye internasjonalismens relevans for Alta. Til våren samles konferansen i Australia, og selvfølgelig kommer Alta på dagsordenen. Vi tur fram som om elva er et lokalt stridsspørsmål.

Det verste er at vi burde visst bedre, fordi sjanser er budt oss. Det må gjøre dypt inntrykk på alle når en autoritet som Arvid Dahl — lensmann på Finnmarksvidda gjennom 37 år — reiser fra Kautokeino for å demonstrere mot utbygningen, han som har advart oss gang på gang. Han var med i Samekomiteen av 1956, som foreslo regjeringen at samenes rettigheter skulle utredes på alle plan, og som snakket for døde ører. Han hadde en visjon av rettighetenes omfang, sammen med indignasjonen over hvordan vi trakk dem ned. Kanskje var han for tidlig ute for hele verden. Det er like betegnende at Helge Ingstad drar til felts mot overgrepene, han som også er ekspert på minoritetene i nordlige strøk, og som har sett skriften på veggen, og som har vært like heftig i sine advarsler. Begge har opplevd at politikerne har vært for små, og for trange og nærsynte. Derfor kjempes det nå i Alta.

Nå er Canada alarmert. Inuit-bevegelsen blant eskimoene vokser i styrke fra år til år, og vakler i troen på Norge som et foregangsland

i kamp mot diskriminasjon av minoriteter. En uttalelse er overlevert vår ambassade i Ottawa, med appell til den norske regjeringen om å «søke fredelige løsninger til beste for den folkegruppe som har bebodd de arktiske områdene lenge før den norske stat og det norske folk trengte inn i deres land».

Nå klinger det ironi i denne appellen, midt under kampen, men det suser også historie i den. Vi møter oss i speilet vi alltid har rettet mot andre. Et mindre perspektiv duger ikke, men vi har aldri villet se det.

Nå er ikke bare Canada alarmert, men samtlige folkeslag som møtes i verdenskonferansene. Så er det ikke det minste rart at våre presseutendringer — på møte i Utenriksdepartementet — uttaler frykt for virkningene internasjonalt. Nå skal de springe rundt som brannmenn på stasjonene ute, men blottet for argumenter som i bataljen om selfangst, bare som apologeter for en dårlig sak. Jeg misunner dem ikke. For såpass langt er dog verden kommet at minoritetsspørsmål er blitt brennbare for enhver ansvarlig politiker. Vi kan ikke regne med støtte noe sted. Vi kan ikke komme rennende med dommen i en herredsrett, og be om å få forklare oss, og vi kommer til å tape kampen om massemediers gunst, der kjenner de lusa på gangen. Vi har stelt oss ille.

Nå kjempes det i Alta, og vi ser oss om etter langsente folk på høyeste plan, og finner dem ikke. Vi skal skite oss grundig ut først, både hjemme og ute. Men det er min uvisnelige tro at en rettferdig sak ikke kan tapes, ikke på sikt. Krangel kan tapes, det kan kverulanteri også. Men ikke en rettferdig sak. Kampen for Alta er en rettferdig sak.

mens etter forslaget vil den norske sikkerhetsinstruksjonen få en 20-års grense som hovedregel — uheldigvis en nokså vesentlig forskjell fra det amerikanske systemet.

At en rekke sikkerhetsgraderte dokumenter uten skade kan frigis lenge før 20 år er passert, synes åpenbart. Det gis da også i utvalgets forslag adgang til å gradere for kortere tid. Det oppfordres endog til at myndighet til å gradere et dokument så lenge som 20 år bør brukes sparsomt. Men dette synes som et nokså urealistisk ønske all den stund 20-års grensen jo vitterlig foreslås som hovedregel. En langt kortere frist som hovedregel med mulighet for forlengelse i det enkelte tilfelle ville samsvare bedre med utvalgets egne intensjoner.

Søknad om innsyn i graderte materiale

Utvalget foreslår at det gis adgang til å søke om å få materiale nedgradert og stilt til disposisjon. Det framgår at det i slike til-

felle vil kunne være mulig med delvis nedgradering og innsyn. Hvorvidt søken skal ha krav på delvis innsyn hvor bare en del av dokumentet kan nedgraderes, mens resten fortsatt må holdes hemmelig, går derimot ikke klart fram.

Skal delvis nedgradering bli en realitet i praksis, bør imidlertid søkeren gis krav på dette. En skjønsmessig adgang for myndighetene til å avslå anmodninger om delvis nedgradering vil lett gjøre muligheten for delinnsyn helt illusorisk.

En vesentlig svakhet ved forslaget om innsynsregler er at de bare er ment å gjelde for søkere som kan dokumentere et spesifikt formål med materialet og at det har betydning i vedkommendes arbeid. Reglene åpner for en overprøving fra myndighetenes side av hva slags materiale som er av betydning i f.eks. en forskers eller pressemanns arbeid. Og personer som driver politisk virksomhet eller forskning

Skal vi velge våre diktere?

Nils M. Knutsen har i to kronikker (8,9/1) tatt for seg Idar Kristiansens romanserier om den finske innvandringen til Nord-Norge i forrige århundre. Knutsen hevder at serien ikke «ombinerer en holdbar historisk analyse med en individuell menneskeskildring», at hovedpersonen ikke «legemliggjør en gruppes erfaring», at hovedpersonen ikke (som alle vet at finske bønder var) er en dyktig bonde, at livet hans domineres av «unødvendige problemer», — kort sagt, at romanserien ikke er representativ. Kristiansens bilde av virkeligheten stemmer ikke med Knutsens, og derfor er romanserien ikke verdig en pris. Knutsen fremstår som den som vet, som autoritet på fakta, uten at dette legitimeres overfor Dagbladets lesere.

Knutsen ønsker seg en debatt om hva som er godt og dårlig. Han vil ha representativ litteratur, uten at han klargjør hvem og hva som skal avgjøre hva dette måtte være. Pussig nok trekker han også inn andre forfattere som støtte for sitt syn og viser

derved at han er langt mindre reflektert enn han selv synes å mene. Var f. eks. Hamsun en god representant for det sultende mennesket? Har Knutsen spurt den tredje verden? Tvertom, i forhold til hva Knutsen

Av

Nina Karin Monsen

synes å mene, vil utallige eksempler fra den klassiske litteraturen vise at hovedpersonene ikke er representative for gruppes erfaringer, ikke har representativt problemer, men allikevel er i stand til å uttrykke og reflektere noe vesentlig om det almene.

De grå eminenser

Knutsens synspunkter er altså ikke særlig interessante eller fruktbare, litteraturkritisk sett. Men som eksponent for en tendens i kunst- og kulturkritikk er Knutsen typisk, og synspunktene hans verdig en debatt, helt uavhengig av ens opplevelse av Idar Kristiansens verk.

Knutsens synspunkter er helt i tråd med de typiske grå eminensers politikk, de som p. t. vil

dirigere og planlegge det siste urolige feltet i den menneskelige virkelighet, nemlig kunsten. Nå skal dikterne bli objektive, deres verker skal bli populariserte utgaver av tilfældige fags bilder av virkeligheten. Diktningen skal vitenskapeliggjøres; dvs. den skal gjøres til gjenstand for kunnskapsmonopolers tilslørdede smakdommer. Historikerne gjør sterke anstrengelser for å monopolisere enhver persons minne eller beskrivelse av fortiden. «Den som vil ta hukommelsen fra en, vil også ta bevisstheten», skrev George Orwell i «1984». En krever objektivisering av det subjektive, og glemmer at om det subjektive forsvinner, så dør også det objektive.

Om en skulle ta Knutsens synspunkter alvorlig, vil diktningen bli redusert til popularisert vitenskap. Det finnes knapt et tema for diktningen (eller for kunsten generelt) hvor ikke det også finnes et fag som flommer over av besser-wissen. Ekspertene lurer overalt, og deres selv-godhet og objektivitet tar like

fort knekken på en kunstner som på et vassdrag.

Dømmende og dirigerende

I litteraturdebatten er slike ønsker ikke uvanlige. Kritikerne, leserne og anmeldere er ikke ydmyke tjenere og mottakere av det beskrivende, språklige mangfold. De er dømmende og dirigerende. F. eks. Faldbakken skrev for en tid siden (9/2-80) at anmelderen skulle etterprøve forfatterens intensjoner, målsetninger, redegjøre for de kunstneriske og ideologiske målsetninger og peke på sammenhengene mellom verket og virkeligheten.

Det er underlig og trist at det er nødvendig å si det — men uten et område for det subjektive, det enestående, det ikke-representative, det mangfoldige, det som går på tvers av våre innskrenkede forestillinger om hvordan virkeligheten er eller bør være, så vil det skapende mennesket bli en saga blott. Og ikke bare det, med fantasien forsvinner også Knutsens og Faldbakken «gode» litteratur. Det subjektive (liksom elver) må

få leve uten å etterprøves. Anmelderne og kritikerne, enten de bruker et tilfeldig fags kriterier eller sin egen private virkelighet til å peke på en gjerne manglende sammenheng mellom verket og virkeligheten vil drepe kunsten om de krever det representative. I stedet for burde de ønske seg en diktning hvor de ikke på forhånd kan forutse elker forestille seg verkets dimensjon, handling, personer, innhold eller språkføring.

Å kreve det representative i diktningen betyr å ville ønske seg kunstnere på valg, etter nominasjonslister fra institutterådene, de maktbærende grupper i kulturlivet eller de politiske partier. Det lyder så tilforfæltelig å ønske seg hovedpersoner som «legemliggjør en gruppes erfaringer». I virkeligheten er det ropet på sensur og dirigering. Eller kanskje dette er et krav som lett kommer fra mennesker som har gjort andres diktning til et levebrød — eller som selv har interesse av å fremheve sin egen form for litteratur?

Folkelivsskildring fra Kampen

Bygde-Norge med dets folklore, tradisjon og dialekter har til alle tider forsynt vår litteratur med temaer, scenografi og koloritt, ikke minst de siste femten år med oppblussing av interessen for lokalkultur og en ny oppmerksomhet rettet mot faren for at hovedstadskulturen skulle tromle ned alt som var levende, opprinnelig norsk. Folkeliv har liksom vært noe en fant i utkantstrøk — jo lenger vekk fra Oslo, jo ektet og mer kulturelt høyverdig folkeliv.

Dette er nok ved å endre seg nå. Etterkrigsgenerasjonen av norske forfattere har i stigende grad begynt å interessere seg for bykultur. En poet som Jan Erik Vold slo igjennom nettopp med sine miljøære Oslo-dikt, Bjørn Vik har skrevet noveller om ungjenters oppvekstvilkår på byens «bedre østkant» Øystein Helleland og Tove Nilsen blander inn en røst fra drabantbyen. Liv Keltzow skildrer unge ektepar i Oslo, Dag Solstad har gjort hele vår lesende befolkning nært knyttet til folk og røvere på Gruenerløkka, osv.

I sin bok følger Karsten Alnæs opp denne tendensen. Han beveger seg noen kvartaler østover fra Gruenerløkka og havner på Kampen hvor han tilbrakte noen oppvekstår, og hvorfra han bærer sterke, fargerike minner som han gjerne vil formidle. Slik blir boka hans mer en bildevev med scener fra femtiårs spesielle østkantområde, enn det blir noen stramt komponert roman, men det har også åpenbart vært hensikt. Likevel skiller det seg ut noen personer fra mylderet som fanger interessen — også forfatterens — mer enn de øvrige. Det gjelder familien Wilhelmsen, kortvarehandleren Georg, uten forretnings-talent, men med en viss personlig sjarm, som gifter seg med den livsglade Gunhild fra

Vestlandet. Sammen får de to barn, den kvikke, skoleflinke Vigdis, og den mer innsluttede Gunder.

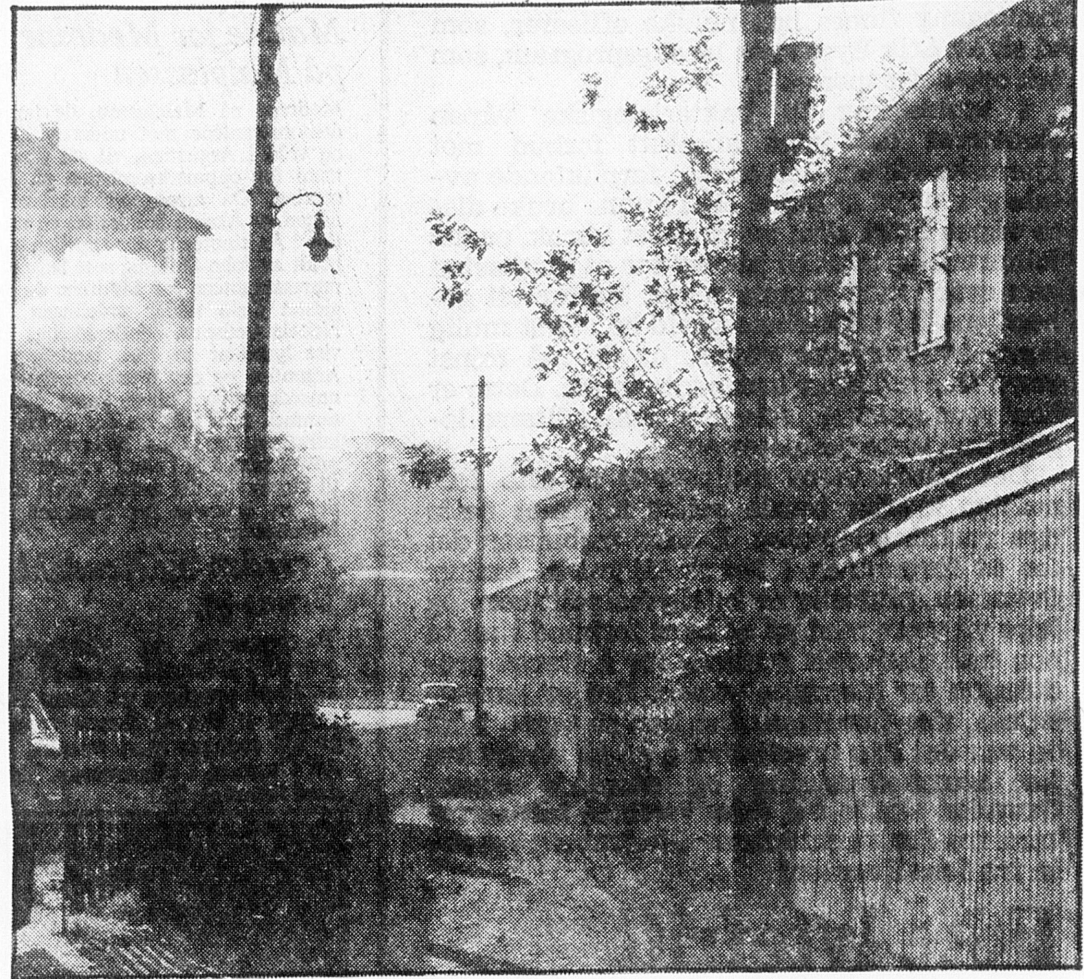
Den dramatiske bærebjelken i romanen er fortellingen om de forskjellige familiemedlemmenes utvikling gjennom en periode på 5-6 år: Gunder som

Av Knut Faldbakken

oppdager og utvikler sitt løpetalent, Vigdis som blir gravid, «må» gifte seg, fortsetter skolegangen, skiller seg og gifter seg igjen, mor Gunhild som får kreft og dør gjennom en lang og smertefull prosess liggende på sofaen i stua, og far Georg som mer og mer lar butikken seile sin egen sjø, og hengir seg til filosofieringer og spontane aksjoner i nærmiljøet for å hindre rivingen i strøket. Men til slutt står entreprenørens maskiner også foran døra til «sjuer», og Georg må vike, sammen med en håndfull andre Kampeoriginaler som har bestemt seg for ikke gi opp uten batalje.

BEKREFTER DYKTIGHET

Karsten Alnæs har nå gjennom en rekke romaner vist sitt sine händlag som forfatter, og denne boka bedrøfter også hans dyktighet. Språklig er den litt av en «tour de force» skrevet i det vesentlige på en — såvidt jeg kan bedømme — temmelig «rent» østkant dialekt som gir både farge og spenst til forfatterens fra for så gode språksans. Fortellingen vrimer av episoder og detaljer som er knakende godt sett og gjengitt. I det hele tatt å man si at Alnæs har lyktes svært godt i å formidle en fornemmelse av epoke og av atmosfære. Kanskje for godt, for etterhvert kan det bli som om

Kampen er åstedet for handlingen i Karsten Alnæs' «Kjempe-smell og blå dager». Vel og merke det gamle Kampen, som Evensgate, 1963.

detaljrikdommen og det store persongalleriet stedvis har kommet i veien for forfatterens vilje til å gripe tak i, og utvikle de sentrale figurene i historien. Dette kommer fram når han stundom glemmer stadig å understreke miljøets eksotisme og Kampeguttas heidundrende livskraft, og isteden konsetrer seg om ting som Vigdis Wilhelmsens stagnerte ekteskap med typografen Kjell Johansen, presset hun lever under i samboertilværelsen med svigerforeldrene, hennes våknende (meget tidlig våknende!) selvstendighet og kvinnebevissthet. Eller beskriver morens lange sykeleie og det inntrykket det gjør på familien. Eller den vinglete Gunder som gjennomlever både idrettens livets topper og avgrunner

og pubertetens kalde dusjer og hetetokter.

FOLKLORISTISKE

Disse passasjene får boka dybde og perspektiv langt utover den miljøberuste lokalpatrosisme som preger enkelte andre avsnitt, og som i sammenheng blir stående som litt utvendig folkløst. Hvis ikke direkte misvisende: så heidundrende goyal, fargerik og saftig har vel ikke tilværelsen fortonet seg for de fleste av befolkningen på Kampen, selv ikke for rivingen begynte. Og jeg synes det vitner om en litt underlig holdning til romanpersonene når forfatteren et par steder direkte henvender seg til leseren og beklager at han har latt seg distrahere til å skrive om sjelslivet til Vigdis

Wilhelmsen og kjæresten hennes, som om det var noe som raker en ekte Kampegutt! Da nærmer vi oss leikarringens kunstige gjengivels av ritualer, lat og lek løst fra det som engang var en tradisjon i levende kontinuitet. Romanen hadde tvert imot stått seg på å utdype historien om Vigdis, slik at f.eks. hennes sprang mot slutten av historien inn i den akademiske overklassen hadde blitt litt bedre underbygget enn tilfellet er nå, da det nærmest virker som et påskudd til å bringe en litt uforløst klasseproblematikk inn i boka i siste liten.

Karsten Alnæs: Kjempe-smell og blå dager. Roman. 246 s. Aschehoug og Bokklubben Nye Bøker.

Offentlighetslovens anvendelse på gradert materiale

Offentlighetsloven, som gir enhver krav på innsyn i forvaltnings dokumenter med visse unntak, gjelder ikke for materiale som er eldre enn lovens ikraft-treden, dvs. 1. juni 1971. Utvalget foreslår imidlertid at loven gjøres gjeldende også for nedgradert materiale eldre enn loven. Allmennheten vil i så fall ha krav på innsyn med mindre noen av unntaksbestemmelsene kommer til anvendelse. Ordningen synes for så vidt fornuftig, men kanskje noe utilstrekkelig. Jeg nøyer meg emd to kritiske spørsmål:

1) Dokumentbegrepet i sikkerhetsinstruksen omfatter elektronisk lagrede opplysninger og annet materiale som man ikke kan kreve innsyn i medhold av offentlighetsloven. Når slikt materiale nedgraderes, burde allmennheten ikke da ha krav på innsyn på samme måte som for nedgraderte papirdokumenter?

2) Den foreslåtte ordning vil medføre at man vil ha krav på innsyn i eldre dokumenter bare såfremt de er nedgradert, men altså ikke i eldre dokumenter som ikke har vært undergitt hemmeligstempling. Er dette skillet rimelig, og burde ikke offentlighetsloven nå i prinsippet gis anvendelse på alle eldre dokumenter? Dette er f.eks. ordningen i USA, hvor utvalget ellers i stor grad har hentet inspirasjon fra.

Lovhjemmel for graderingsinstruksene

Taushetsplikt ved gradering blir i dag pålagt i kraft av den alminnelige instruksjonsmyndighet som gjelder i forvaltningen mellom overordnede og underordnede. Utvalget foreslår å gi graderingsinstruksene lovhemmel ved å tilføye en bestemmelse om dette i offentlighetsloven. I praksis vil dette ikke medføre noen forskjell i innsynsretten i forhold til det som gjelder i dag. En gradering vil fortsatt heller ikke representere noen

taushetsplikt for pressefolk eller privatpersoner som får dokumentet i hende. Utvalgets utsagn om at endringen vil medføre at instruksene får gjennomslagskraft overfor alle som kommer i berøring med et gradert dokument, er åpenbart for vidtgående. Det er i det hele tatt nokså uklart hva utvalget sikter til med denne formuleringen.

Etatstvalg og Nedgraderingsråd

Utvalget foreslår at det opprettes egne etatsutvalg i de etater som behandler flest graderte saker, for å følge med i praksis og føre kontroll med at reglene etterleves. For slike utvalg foreslås: et for Utenriksdepartementet, et for Forsvarsdepartementet, et for Forsvarets etatsutvalg, et for Justisdepartementet, som også vil få ansvar for saker fra departementer som ikke har egne etatsutvalg. Utvalgene skal hver ha en sekretær på heltid og skal ellers bestå av ansatte i vedkommende etat. Med tanke på utvalgenes kon-

trolloppgaver virker denne sammensetningen ikke helt beroligende. Dette oppveies noe ved at det i et samordnende utvalg, Nedgraderingsrådet, skal sitte tre uavhengige representanter med bakgrunn i henholdsvis forskning, arkivvesen og presse ved siden av formennene i de fire etatsutvalgene. Utvalgene skal kun ha rådgivende funksjoner.

Forslagene representerer en forbedring

På bakgrunn av at vi i Norge totalt har manglet faste regler for nedgradering av dokumenter, vil neppe noen ha vanskelig for å erklære seg enig i at Nedgraderingsutvalgets forslag samlet representerer en klar forbedring av gjelden regel-verk. Men som antydning foran kan det være grunn til å stille seg noe kritisk til deler av forslaget. Uansett gjenstår det å se i hvilken grad endring i reglene vil føre til de ønskede endringer i praksis.

BOKA FAR DU I BOKHANDELEN

Alf Prøysen
«Teskjekjerringa på teater»

Riksteatret har premiere på Dombås 20. januar

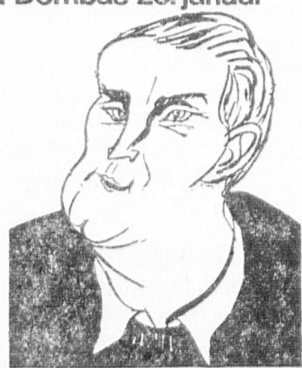
Om Teskjekjerringa og heile Prøysens diktning fortel

Ei bok om
Alf Prøysen

Redigert av Geir Vestheim

I BILLIGBOKSERIEN Orion-bøkene

Kr 60,00

SAMLAGET